

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Наукові записки

Випуск XLVII
(педагогічні та історичні науки)

Київ – 2002

20. Пам'ятники руського права / Сост. А.А. Зимин. – М., 1953. – Вып. 2.
21. Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Вольнской Руси. – М., 1950.
22. Повесть временных лет. / Под ред. В.П. Адриановой-Перетц. – 2 изд. – СПб., 1999.
23. Погодин Н.М. Исследование, замечания и лекции о русской истории. – М., 1855. – Т. VI.
24. Полевой Л.Л. очерки исторической географии Молдавии XIII-XV вв. – Кишинев, 1979.
25. Полное собрание русских летописей. – М., 1997. – Т. 1.
26. Полное собрание русских летописей. – М., 1965. – Т. 9.
27. Полное собрание русских летописей. – СПб., 1856. – Т. 7.
28. Полное собрание русских летописей. – М., 1965. – Т. 2.
29. Полонська-Василенко Н. Історія України. У 2-х т. – К., 1992. – Т. 1.
30. Рапов О.М. Княжеские владения Руси в X – первой половине XIII в. – М., 1977.
31. Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII вв. – М., 1982.
32. Слово о полку Игоре / Под ред. В.А. Адриановой-Перетц. – М.-Л., 1950.
33. Соловьев С.М. Сочинения. – М., 1988. – Кн. 1.
34. Тихомиров М.Н. Древняя Русь. – М., 1975.
35. Тихомиров М.Н. Исторические связи России со славянскими странами и Византией. – М., 1969.
36. Толочко П.П. Київська Русь. – К., 1996.

Лаврик Г.В.

*Полтавський державний педагогічний університет
імені В.Г.Короленка*

ПЕРША КОНСТИТУЦІЯ УРСР І ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ СОВІСТІ

В період встановлення радянської влади в Україні та громадянської війни ґрунтовні розробки політико-юридичного оформлення державно-церковних стосунків, що належали українським урядам 1917-1920-х років, були нічого не варті на тих українських землях, які перебували під владою червоних російських військ. З 1919 року для врегулювання складних проблем у церковній царині тут використовувалися положення законів й постанов Раднаркому РРФСР на чолі з В.І.Ленінін. Вони відобразилися у законі Раднаркому РРФСР "Про свободу совісті, церковні та релігійні громади" ("Декреті про відокремлення церкви від держави і школи від церкви") від 23 січня 1918 року, що набув чинності в Україні з січня 1919 року, і стали нормами українського радянського права.

Утім, на початку радянського будівництва в Україні, як справедливо зазначали правники, його сучасники, дата декрету засвідчувала те, коли декрет видано або коли він вступив в силу, але не завжди підтверджувала, що з цього часу з'явився юридичний інститут про який йдеться. Крайній теоретик радянської держави В.І.Ленін, на їхню думку, відзначив саме цю рису радянської правової творчості: спочатку практичний досвід, а потім писаний закон [1]. Такого досвіду стосовно найконсервативнішої суспільної інституції – церкви прихильники прийняття відомого декрету могли набути лише в процесі реалізації норм звичаєвого права, тобто при виконанні обов'язкових постанов, створених не законодавцем, а перебігом революційних подій, особливо в тих українських землях, де церковні інституції впродовж 1917-1918 років мали безпосередні відносини з радянськими державними структурами.

Справа в тім, що радянська влада на різні території України поширювалася неодноразово: на Лівобережжя – в кінці грудня 1917 року – січні 1918 року, на Правобережжя – в січні-лютому і частково у березні 1918 року, а на Південь України – на початку квітня 1918 року. Інколи в районах, де вплив більшовиків був незначним радянська влада проголошувалася формально.

Тимчасовий Робітничо-Селянський Уряд України (російський відповідник в Україні/у своїй правничо-регулятивній діяльності керувався російськими зразками. Так, наприклад, рішення про відокремлення церкви від держави було прийнято на його засіданні 18 січня 1919 року пореволюційному швидко і звучало однозначно: “Опублікувати декрет, опублікований в Радянській Росії” [2]. Уперше декрет “Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви”, датований 19 січня 1919 року, було опубліковано 22 січня 1919 року в “Известиях Временного рабоче-крестьянского правительства Украины и Харьковского Совета рабочих депутатов». Він розпочинався з проголошення найбільш суттєвої гарантії здійснення свободи совісті (або, за іншою, сучасною термінологією свободи віросповідання) – відокремлення церкви від держави, яка сама по собі, за словами відомого теоретика радянського права П.Стучки, котрий очолював з листопада 1917 року до січня 1918 року і з березня до серпня 1918 року Наркомат юстиції РРФСР, була вимогою буржуазною. Її зміст викладений в ст.ст. 2-5, 7, 8, 10 та інших дійсно засвідчував те, що декрет “Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви” в цілому переслідував “не лише політичну мету позбавити церкву влади над розумами і непрямо навіть над державною владою, чому ми оголосили конфіскацію церковного майна, але мали на увазі й духовне розкріпачення мас” [3].

Це стосувалося і наступної практики поширення в Україні основних положень законодавчих актів РРФСР, які передували декрету “Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви” від 23 січня 1918 року. За період з 1918 по 1926 рік в Україні було прийнято близько 75 нормативних актів у галузі державно-церковних стосунків [4].

З точки зору необхідності забезпечення однієї з можливих гарантій особи, в пер-

шу чергу трудящих, на час “остаточного викорінення поділу людства на класи, котре відмінило б розбіжність між правом і обов’язком, а значить, ліквідувало б і право як засіб класового панування”, розглядалось в них поняття “свободи совісті” [5]. З таких позицій закріплювала його і перша радянська конституція – Конституція РРФСР, прийнята 5-м Всеросійським з’їздом рад 10 липня 1918 року, тобто майже через вісім місяців після Жовтневої революції. На 6-му Всеросійському надзвичайному з’їзді рад 6 листопада 1918 року В.І.Ленін говорив, що “ця Радянська конституція, ...не вигадана якоюсь комісією, не витворена юристами, не списана з інших конституцій. ...У ній записано досвід боротьби і організації пролетарських мас проти експлуататорів і всередині країни, і в усьому світі” [6].

Справді, згідно з марксистсько-ленінським ученням про державу і право як надбудовні явища, обумовлені базисними економічними відносинами, право, – в юридичному розумінні, – виникає з потреб економічних відносин права власності і мало зникати разом із ліквідацією буржуазної приватної власності як історично розвинутої форми виразу власності взагалі. Пролетаріат як клас, позбавлений засобів виробництва, разом із союзниками отримував своєрідний соціальний мандат (підставу, визначену історією) на глибокі революційні перетворення дійсності, тобто “право” – у тому широкому значенні, що виражає обґрунтованість, виправданість відповідних дій [7]. З точки зору звичної, поширеної сьогодні номенклатури правових явищ таке “пролетарське” (“революційне”, “комуністичне”) право далеке від права в суто юридичному його значенні, є ближчим до поняття “правосвідомості”, тобто до суб’єктивних уявлень людей, їх груп про реальне, бажане і допустиме право [8].

Право в указаному значенні проникло і в реальне життя Радянської України 20-х років ХХ століття. “Збірником головних норм звичасвого державного права” називав Конституцію РРФСР та Декларацію прав трудящого та експлуатованого народу 1918 року український правознавець, дослідник процесу творення революційного радянського права О.О.Малиновський з огляду на те, що вони відповідали “давній правосвідомості трудящого народу”, тобто “революційній правосвідомості”, котра “не з неба впала в момент революції, а довго-довго утворювалася під впливом різноманітних умов життя ще перед революцією” [9].

“Револуційна правосвідомість” дозволяла “революційному законодавцеві” пристосовувати до обставин та умов суспільного життя колишні партійні програми, переробляючи їх положення на норми радянського права. Після перемоги революції під гаслами РСДРП досить “авторитетними” виявилися її програмні положення: “церква відокремлюється від держави”, “школа відокремлюється від церкви”. Комісія ЦК РКП (б), очолювана В.І.Леніним, доповнила ст. 13 про свободу совісті в проєкті Конституції РРФСР, розробленому ВЦВК, вказівками про те, що школа відокремлюється від церкви, що за всіма громадянами визнається свобода совісті. Дізнаємося про це сьогодні в результаті співставлення доопрацьованого і відредагованого Комісією ЦК РКП (б) проєкту Конституції РРФСР, опублікованого 5 липня 1918 року в газеті “Известия ВЦИК”,

з текстом проекту цієї Конституції, представленим Комісією ВЦВК на розгляд ЦК РКП (б) і опублікованим в газеті "Известия ВЦИК" 3 липня 1918 року [10].

Конституція РРФСР 1918 року діяла на українських землях до березня 1919 року, коли більшість її норм було відтворено у Конституції УРСР, затвердженій 3-м Всеукраїнським з'їздом рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів 10 березня 1919 року і прийнятій в остаточній редакції Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом 14 березня цього ж року. Так, показова для того часу норма статті 13 Конституції РРФСР – "З метою забезпечення за трудящими справжньої свободи совісті, церква відокремлюється від держави і школа від церкви, а свобода релігійної і антирелігійної пропаганди визнається за всіма громадянами" [11] – була майже повністю викладена в статтях 22 і 23 Конституції УРСР, а саме в пристосованому до УРСР тексті Декларації прав трудящого та експлуатованого народу 1918 року, що окремим розділом увійшов до цієї Конституції. Але в ній більш різко підкреслювалася неприпустимість використання релігії і церкви в інтересах класового ладу. "З метою всебічного проведення засад диктатури пролетаріату і найбіднішого селянства, – наголошувала стаття 22 української конституції, – УРСР надає трудящим масам усю повноту справ і можливостей в галузі громадського та політичного життя" [12]. "Відповідно до цього загального положення, з метою забезпечення за трудящими дійсної свободи совісті, а також припинення можливості використати релігію і церкву в інтересах збереження класового ладу, – підсумовувала стаття 23 цієї конституції, – церква відокремлюється від держави, і за всіма громадянами визнається право пропаганди релігійних вчень, які не ставлять перед собою ніяких соціальних і політичних цілей, а також антирелігійних вчень, які духом своїм не суперечать комуністичному світоглядові" [13].

І це були не окремі висловлювання, а послідовна політика використання органів радянської влади задля ліквідації релігійного світогляду та його носіїв в "інтересах якнайшвидшого руйнування класового ладу", політика, котра, за офіційним поясненням наркома внутрішніх справ УРСР В.А.Балицького, була весь час спрямована на врегулювання взаємин між церквою та державою на підставі відокремлення церкви від держави та встановлення волі сумління" [14]. Поняття "волі сумління" (за іншою термінологією – свободи совісті), як пояснювали керівники практичного здійснення відокремлення церкви від держави, передбачало: "1) право віруючих визнавати будь-яку релігію, або право невіруючих не визнавати жодної релігії; 2) волю засновувати нові релігійні течії; 3) право на вільне виконання релігійних обрядів; 4) волю проповіді, з додержуванням чинних законоположень; 5) право на користування громадськими і політичними правами, за винятком представників духовенства, що позбавлені політичних прав не як віруючі, а як нетрудовий елемент, незалежно від їхніх релігійних переконань" [15]. Нарівні з колишніми капіталістами, торговцями, служниками царату, агентами тощо побавляла Конституція УРСР 1919 року активного і пасивного виборчого права "монахів і духовних служителів церков та релігійних культів" (ст. 65

г), встановлюючи “повноту прав і можливостей в галузі громадянського та політичного життя” для трудящих (як віруючих, так і невіруючих).

Серед вихідних політико-правових умов-гарантій здійснення свободи совісті в Україні, автори ряду публікацій безпосередньо причетні до їх реалізації найчастіше називали: “1) відсутність відмінностей в правах і обов’язках громадян в залежності від їхнього віросповідання; 2) відсутність державної релігії; 3) знищення бюджету культів, тобто невиділення частини коштів із державного бюджету на підтримку будь-якого культу; 4) позбавлення церковних і релігійних громад права юридичної особи, права володіти власністю; 5) оголошення народною власністю всього майна церковних і релігійних громад” тощо [16], а також відокремлення школи від церкви. Хоча, перша українська конституція, узагальнюючи практичний і теоретичний досвід побудови держави трудящих, зокрема у сфері відокремлення церкви від держави і школи від церкви, не містила цієї важливої гарантії свободи совісті.

Звичайно, молода українська держава не приховувала свого ворожого ставлення до церкви, однак вона не наважувалася на повну конфронтацію з нею, а значить на налаштування проти себе переважної більшості населення, яке було віруючим. Поруч із свободою совісті, як наслідком відокремлення церкви від держави, вона передбачала і “церковну волю”. Остання мала виявлятися через “1) волю засновувати нові релігійні громади, 2) волю церковної організації і управління, 3) повну рівність у правах усіх зареєстрованих релігійних громад” [17].

Позитивним видається і те, що тодішніми конституційними нормами запроваджувались поняття релігійної та антирелігійної пропаганди. Стаття 23 Конституції УРСР 1919 року допускала пропаганду релігійних догм і поглядів, тим самим начеб прирівнюючи її до антирелігійної пропаганди. Щоправда, при цьому вона передбачала, що право пропаганди релігійних учень повинно носити суто релігійний характер, а право пропаганди антирелігійних наук не повинно суперечити комуністичному світоглядові. Останнє зауваження обмежувало право ведення пропаганди антирелігійних учень немарксистського напрямку [18].

Проголошуючи релігію приватною справою віруючих, в ролі її пропагандистів держава, звичайно вбачала громадян чи релігійні громади. А хто ж займатиметься антирелігійною пропагандою? Хоча в нормі Конституції прямо про це не говориться нічого, і можна передбачити, що антирелігійна пропаганда – справа, так би мовити, громадська, наукова, насправді це не так. Утвердження і зміцнення більшовицької влади в Україні, як і в Росії, вимагали позбавлення широких мас населення “буржуазного світосприйняття” і впровадження спрощених “класових” підходів у поясненні суспільних явищ. А оскільки релігія оцінювалася у різномірних партійних документах як посібниця буржуазії – ворога пролетаріату, а церква – не інакше як “спільність людей, об’єднаних певними джерелами прибутків за рахунок віруючих, за рахунок невігластва та темноти” [19], то, звісно, саме держава, всупереч самовизначенню своєї суті як робітничо-селянської, удавалася до використання апарату органів виконавчої

влади задля ліквідації “релігійного духу” як “контрреволюційного”.

За таких умов і ті, й інші пропагандисти потрапляли, використовуючи спортивну термінологію, у різні “вагові категорії”, неможливі для чесного поєдинку двох діаметрально протилежних ідеологій. Перш за все тому, що держава могла використовувати мірою могла використати всі свої можливості, щоб примусово забезпечити світський характер життя людей.

Література

1. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, Інститут рукопису. – Ф.Х. – Спр.1407. – Арк.12-13.
2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України). – Ф.2. – Оп. – Спр.13. – Арк.60-61, 64-64зв; Спр.14 – Арк. 45 49зв.
3. Стучка П. Учение о государстве и о конституции РСФСР. – М.: “Красная новь”, 1922. – С.134.
4. Розенбаум Ю.А. Советское государство и церковь – М., 1985. – С.44.
5. Стучка П. Учение о государстве и о конституции РСФСР. – М.: Красная новь, 1922. – С.130.
6. Ленін В.І. Промова про роковини революції 6 листопада 1918 року // Повне зібрання творів. – К.: Політвидав України, 1973. – Т.37. – С. 140.
7. Алексеев С.С. Право. Азбука. Теория. Философия: Опыт комплексного исследования. – М., 1999. – С. 482.
8. Див: Стучка П. Законность революционная // Энциклопедия государства и права. – М., 1925-27. – Т.І. – С.1150-1155.
9. Малиновський О. Революційне звичаєве право. – К.: Всеукраїнська Академія Наук, 1928. – С.3-4.
10. Берхин И.Б. Первая Советская Конституция (Основной Закон РСФСР 1918 г.). – М., 1988. – С.37-38.
11. Історія Радянської Конституції в декретах і постановах радянського уряду. 1917-1936. – М., 1937. – С.74
12. Там само. – С.117-118; Резолюції Всеукраїнських з'їздів Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. – Х.: Пролетар, 1931. С. 43, 58, 63.
13. Там само.
14. Сухоплюев І. Відокремлення церкви від держави: Збірник законоположень РСРС і УРСР, інструкцій, об'язників і пояснень Наркомвнусправ УРСР. З передмовою В.А.Балицького. – Харків, 1929. – С.15.
15. Там само. – С.17.
16. Сухоплюев Ив. Основы советского права об отделении церкви от государства и школы от церкви // Пролетарская мысль. – 1923. – №1. – С.65; Отделение церкви от государства и школы от церкви // Справочник сельского работника Харьковщины. – Харьков, 1923. – С.381-390; Відокремлення церкви від держави в УРСР // Порадник

Робітника Освіти. – Харків, 1924. – С.421-430 та ін.

17. Сухоплієв І. Відокремлення церкви від держави: Збірник законоположень СРСР і УРСР, інструкцій, обіжників і пояснень Наркомвнуправ УРСР // з передмовою В.А.Балицького. – Харків, 1929. – С.17-18.

18. Особливо шкідливим у немарксистському напрямку антирелігійної пропаганди, на думку прихильників марксизму, було заперечення ним “економічного фундаменту” релігійних вірувань. Ряд показчиків антирелігійної літератури першої половини 20-х років вміщували перелік видань віднесених до цього напрямку. Див: От религии к атеизму. Систематический указатель книжной и журнальной литературы по вопросам религии и ее критики с 1917-1924 г.г. – М., 1924; Сухоплієв Ів. Показчик літератури для антирелігійної пропаганди. – Харків, 1924; Порадник до антирелігійної виставки “Релігія чи наука?”. – Харків, 1927. – С.10 та ін.

19. Бухарин Н. Преображенський Е. Азбука комунізму: Популярний виклад програми Російської Комуністичної партії більшовиків. – К., 1920. – С.166.

Осмоловська О.Ю.

*Київський національний університет
імені Т.Шевченка*

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКИХ КАДРІВ ВУЗІВ УКРАЇНИ У 20-І РОКИ

Середина 20-х років стала вирішальним етапом переходу інтелігенції старої школи на бік радянської влади. Слід відзначити, що цьому переходові сприяли ряд заходів держави диктатури пролетаріату щодо поліпшення матеріально-побутових умов інтелігенції. Проблема залучення української інтелігенції до побудови соціалістичної культури та виховання нових кадрів, набула першочергового значення для партійно-радянських органів. Спектр засобів на наукову інтелігенцію був різноманітним: нейтралізація, примус, насильство, залучення до різних форм радянської громадянської діяльності, поліпшення матеріального стану [1].

Протягом 1923-1924 років відбувались спроби для узгодження існуючих систем освіти УРСР і РРФСР, але російська сторона намагалась вирішати цю проблему шляхом уніфікації української освітньої системи на зразок російської. Українська сторона не пішла назустріч російським вимогам, але під впливом російської моделі, Народний Комісаріат Освіти України, у другій половині 20-х років переглянув своє ставлення до технікумів: найкрупніші з них були перетворені на галузеві інститути, яким відводилося вирішальну роль у підготовці фахівців з вищою освітою. Значна мережа технікумів зберігалась і залишалась одним з типів вищого навчального закладу.

На початку 1925 р. у статті Я.П.Ряппо “Про систему народної освіти” відзначав 14 принципових розбіжностей в системах освіти України і Росії. У 1927 р. нарком освіти

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

<i>Білецький О.І.</i> САМОВИХОВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СПОРТСМЕНА-ШАХІСТА ЯК ПРОЦЕС І ДІЯЛЬНІСТЬ	3
<i>Бабаян Ю.О., Лисянська Т.М.</i> ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЦІННОСТІ ШКОЛЯРА	9
<i>Биковська О.В.</i> ДИДАКТИЧНІ ІГРИ У ПРОЦЕСІ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ	13
<i>Борищов В.В.</i> ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ	17
<i>Вакуленко В.М.</i> ПРО РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО МІКРОСЕРЕДОВИЩА В ДОСЯГНЕННІ ЛЮДИНОЮ ВЕРШИН СВОГО РОЗВИТКУ	24
<i>Грищенко Н.М.</i> ВИШИВКА В ТРУДОВОМУ ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ.....	32
<i>Дарноступ В.М.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІМЕННИХ ЧАСТИН МОВИ .. 38	
<i>Жуковський В.М.</i> МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ В НЕЗАЛЕЖНИХ АМЕРИКАНСЬКИХ ШКОЛАХ	47
<i>Закопайло С.А.</i> КОМПОНЕНТИ, КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ЦІННОСТЕЙ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ.....	57
<i>Зоренко І.С.</i> ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	64
<i>Князева Т.Ю.</i> НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНІ ЗАДАЧІ ЯК ДИДАКТИЧНИЙ ФЕНОМЕН В НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	71
<i>Коваленко В.Г.</i> МОДУЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ КУРСУ “АНГЛІЙСЬКА МОВА”	77
<i>Козир А.В.</i> СИСТЕМА МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗОЛТАНА КОДАЯ.. 82	
<i>Гуз Н.Г.</i> ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ ДО ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ	86

Колечко В.В., Тинний В.І., Феденко О.О.

ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧА ТА СТУДЕНТІВ 90

Кондрацька Г.Д.

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ФІЗКУЛЬТУРИ ДО ФОРМУВАННЯ ПОТРЕБИ
ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ УЧНІВ ПРОТЯГОМ ВИКЛАДАННЯ ОСНОВ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ 94

Корець М.С.

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ
І ТЕХНОЛОГІЙ ВИРОБНИЦТВА 99

Коренева І.М.

ОСОБЛИВОСТІ СПОСТЕРЕЖЛИВОСТІ УЧНІВ 2 (3) ТА 3 (4) КЛАСІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ 107

Корінь Г.О.

ПРИКЛАДНІ ЗАДАЧІ В ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ 112

Кропотова Н.В.

ВИХОВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ – ІМПЕРАТИВ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ 118

Курило Л.Ф.

УНІВЕРСИТЕТСЬКА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ
В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ – ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК
НОВІТНІХ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 120

Курочкіна В.М.

МІСЦЕ ТА РОЛЬ КОЛЬОРОВОГО ЗОБРАЖЕННЯ
В НАВЧАЛЬНІЙ ВІЗУАЛЬНІЙ ІНФОРМАЦІЇ 124

Кушнірук С.А.

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ
НА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТТЯХ З ПЕДАГОГІКИ 129

Лук'янова С.М.

ТИПІЗАЦІЯ ТЕКСТОВИХ ЗАДАЧ В КУРСІ МАТЕМАТИКИ 5-6 КЛАСІВ 134

Мельник В.К.

ПРЕДМЕТНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДВИЩЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ
КВАЛІФІКАЦІЇ КЕРІВНИКА НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ 138

Михайліченко М.В.

ОСОБИСТІСНО-ЗОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ 147

Обозний В.В.

ДИДАКТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ КРАСЗНАВЧОГО
НАВЧАННЯ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ВУЗІ 151

Олексюк-Казо Л.М.

ІНТЕГРУЮЧА РОЛЬ ФІЗИЧНОГО ПРАКТИКУМУ “ВЛАСИВОСТІ ТВЕРДИХ ТІЛ” 154

<i>Онищенко Ж.І.</i>	
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК РЕАЛЬНИЙ ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ ОСНОВНИХ МЕТОДИЧНИХ ПРОБЛЕМ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	157
<i>Панченко Г.Д., Ясинська О.С.</i>	
ОПТИМІЗАЦІЯ НАВИЧОК ВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ НА УРОКАХ "SCIENCE" У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	161
<i>Пестушко В.Ю.</i>	
ГЕОГРАФУ – ГУМАНІТАРНІ ЗНАННЯ	167
<i>Півень О.П.</i>	
ЗАХОДИ УРЯДУ УКРАЇНИ ПО СТАНОВЛЕННЮ І РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	171
<i>Романовський О.О.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ РІЗНИХ ТИПІВ ПІДПРИЄМЦІВ	176
<i>Сверчевська І.А.</i>	
ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ МАТЕМАТИЧНОЇ ДУМКИ ПРО ГЕОМЕТРИЧНІ ТІЛА.....	179
<i>Сергієнко В.П.</i>	
ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ФІЗИКИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ	188
<i>Снігур О.М.</i>	
ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ДО ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	196
<i>Тоцька Л.О.</i>	
ШЛЯХИ РОЗВИТКУ СПІВАЦЬКОГО ГОЛОСУ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	199
<i>Хижна О.П.</i>	
ЕСТЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕГРАЦІЇ МИСТЕЦТВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	203
<i>Цвяк Л.В.</i>	
ДО ПРОБЛЕМИ ІНТЕНСИВНОЇ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДОРΟΣЛИМ-ПОЧАТКІВЦЯМ	211
<i>Ціхоцька О.А.</i>	
ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ (АНГЛІЙСЬКОЇ) В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ	219
<i>Чубур Н.В.</i>	
ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ.....	227
<i>Шапошнікова І.М.</i>	
УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИДАКТИКО-МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	232

Шевченко А.Ф.

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛІСНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ТИМЧАСОВОГО ВИХОВНОГО ПРОСТОРУ .. 239

Шкурко І.І.

СУСПІЛЬНО КОРИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛІВ (40-60-І РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ) 243

Яременко Т.Г

ЗНАЧЕННЯ ДУХОВНИХ ЗАСАД У ГУМАНІТАРНІЙ ОСВІТІ..... 251

Яременко О.О.

ЕКООСВІТА ЯК ОДНА З УМОВ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ 254

Яценко С.Є.

РЕФОРМА ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ СТОЛІТТЯ..... 259

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Ачкіназі Б.О.

ФРАНЦУЗЬКА КОМПАРТІЯ І РУРСЬКА КРИЗА 1923 РОКУ 263

Бабенко Р.В.

МОНГОЛЬСЬКА ПОДАТКОВА СИСТЕМА НА РУСІ В ХІІІ СТ..... 269

Клебан Л.

СТАНОВИЩЕ НІМЕЦЬКОЇ МЕНШИНИ У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ І ЛІГА НАЦІЙ..... 277

Куровець І.М.

ПОСТАТЬ ІВАНА РОСТИСЛАВОВИЧА ТА ЛІТОПИСНА БЕРЛАДЬ 284

Лаврик Г.В.

ПЕРША КОНСТИТУЦІЯ УРСР І ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ СОВІСТІ..... 291

Осмоловська О.Ю.

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКИХ КАДРІВ ВУЗІВ УКРАЇНИ У 20-І РОКИ..... 297

Павко А.І.

ГЕНЕЗА ІДЕЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ПОЛІТИЧНИХ ДОКТРИНАХ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ 302

Сацький П.В.

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ РУХІВ В ПРОЦЕСІ РОЗКЛАДУ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ НАПРЯКІНЦІ 1980-Х-1990-Х РР. 307